

תמצית ממצאי המחקר ערכים, כוחות ואתגרים של האוכלוסייה הבדואית ושל מנהיגיה

זהר אור שרביט :. עירית אייזיק

המחקר הוא חלק מסדרת מחקרי תוכנית החומש לפיתוח כלכלי-חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2017-2021 אשר בוצעו בשיתוף האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב

מאיירס ג'וינט
ברוקדייל

עריכת לשון: רונית כהן בן-נון
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | חשוון תשפ"ג | נובמבר 2022

על מחקר תוכנית החומש (2017–2021) לאוכלוסייה הבדואית בנגב

מחקר תוכנית החומש נערך במימון משותף של האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב ושל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. המחקר נמשך שלוש שנים וחצי וכלל מחקרי משנה במגוון נושאים ובהם חינוך, ילדים עם מוגבלויות, תעסוקה והרשויות המקומיות. כמו כן כלל המחקר מחקרי משנה בנושאי רוחב כמו מערך תוכניות העבודה אשר ליווה את תוכנית החומש; הערכים, הכוחות והאתגרים בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב ומנהיגיה; ותמונת מצב של האוכלוסייה הבדואית בנגב – מדדים נבחרים. מלבד זאת שולב במחקר דוח הערכה כוללת של תוכנית החומש.

המחקר נעשה בשיתוף בין האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב ובין מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. אנשי האגף הובילו את התוויית נושאי המחקר ונתנו משוב למחקרים עצמם. מכון ברוקדייל תכלל את המחקר ואחראי מקצועית לביצועו.

רקע

המחקר נעשה לבקשת האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב בעקבות קשיים ביישום תוכנית החומש לחברה הבדואית בנגב לשנים 2017-2021.

מטרת המחקר

לספק בסיס להתאמה מיטבית של התוכניות והמענים לאוכלוסייה הבדואית בנגב, על פי מאפייניה, ערכיה וצרכיה הייחודיים. מטרת הסקר למפות את סולם הערכים של התושבים הבדואים בנגב, את סדרי העדיפויות שלהם בתחומי חיים שונים, את מאפייני החוסן הקהילתי שלהם ואת עמדותיהם כלפי הרשות המקומית וכלפי המדינה.

מערך המחקר

שיטות המחקר:

סקירת ספרות, ראיונות וסקר אוכלוסייה.
מסמך זה מציג את תמצית ממצאי סקר האוכלוסייה.

המדגם:

331 משיבים (בני 19-64) המייצגים את האוכלוסייה הבדואית בנגב מבחינת **גיל** (19-34; 35-64), **סוג היישוב** (רהט ועיירות; כפרים מוסדרים וכפרים בלתי מוסדרים), **השכלה** (אקדמית; לא אקדמית) ו**מגדר** (גברים; נשים).

תחומי הבדיקה בסקר האוכלוסייה:

1. **עמדות** האוכלוסייה כלפי תרומת המדינה והרשות
2. **הבעיות החשובות ביותר** שעמן מתמודדת האוכלוסייה כיום, לתפיסתה
3. **סולם הערכים** של האוכלוסייה הבדואית בנגב ושל האוכלוסייה היהודית
4. **רמת החוסן הקהילתי** של האוכלוסייה ושל קבוצות בתוכה
5. **הבדלים בערכי-העל** של קבוצות באוכלוסייה הבדואית

תוצאות ניתוח תחומי הבדיקה בסקר אפשרו לבנות 'פרופילים' עבור כל קבוצה באוכלוסייה, לפי גיל, סוג יישוב ומגדר, בכל מדדי המחקר.

עמדות האוכלוסייה כלפי תרומת המדינה והרשות המקומית

לנשים בכל הגילים עמדות חיוביות יותר כלפי הרשות המקומית, ולגברים בכל הגילים, בעיקר בכפרים, עמדות שליליות יותר

לתושבי רהט והעיירות בכל הגילים עמדות חיוביות יותר כלפי המדינה, ולתושבי הכפרים, בעיקר לגברים בני 19-34, עמדות שליליות יותר

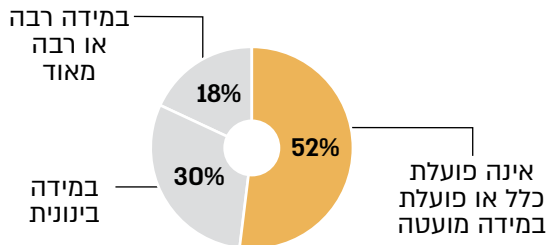

52% מן המשיבים חושבים שהרשות המקומית אינה פועלת כלל או פועלת מעט לקידום הבדואים בנגב

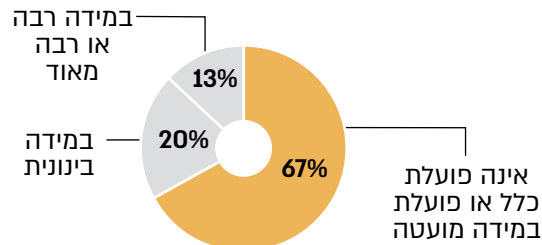
67% מן המשיבים חושבים שהמדינה אינה פועלת כלל או פועלת מעט לקידום הבדואים בנגב

תרומת הרשות המקומית

עד כמה הרשות המקומית פועלת לקידום המצב הכלכלי והחברתי של הבדואים בנגב? (באחוזים)

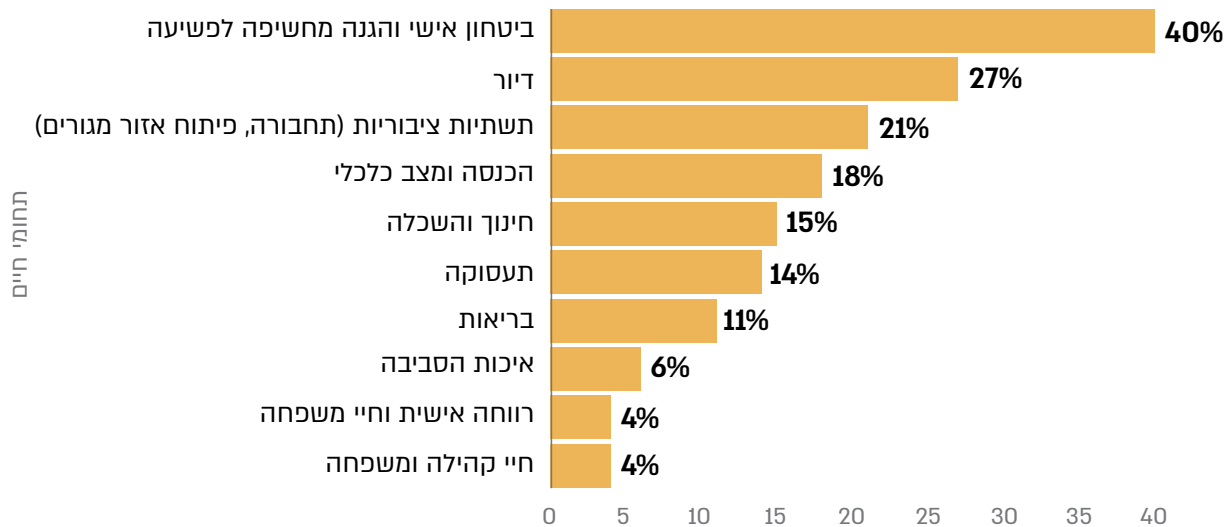
תרומת המדינה

עד כמה המדינה פועלת לקידום המצב הכלכלי והחברתי של הבדואים בנגב? (באחוזים)

הבעיות העיקריות שעימן מתמודדת האוכלוסייה כיום, לתפיסתה

ביטחון אישי והגנה מחשיפה לפשיעה, דיור ותשתיות הן הבעיות החשובות ביותר כיום לתפיסת הבדואים בנגב.

מה הן לדעתך שתי הבעיות העיקריות שהבדואים בנגב מתמודדים עימן, מבין עשרת התחומים האלה?

^ סך התשובות מסתכם ליותר מ-100% מאחר שהמשיבים התבקשו לציין שתי בעיות

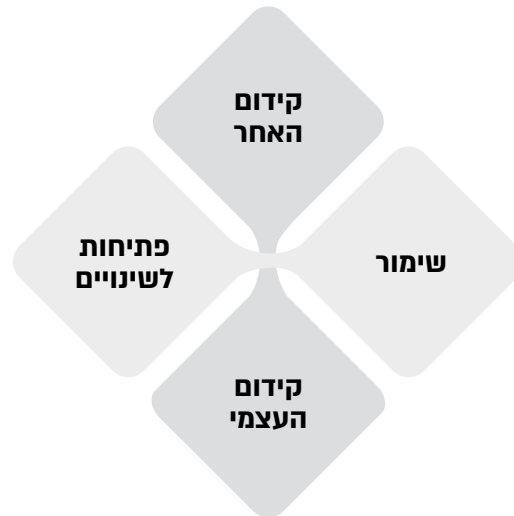
מודל הערכים של שוורץ¹

המודל מזהה עשרה סוגי ערכים אוניברסליים המבטאים את המטרות והשאיפות של האדם ומשפיעים על עמדותיו, החלטותיו והתנהגותו. אנשים וקבוצות נבדלים ברמת החשיבות שהם מעניקים לכל ערך.

דאגה לרווחת כלל האנשים

פתיחות רגשית ואינטלקטואלית לסביבה ולטבע **נדיבות** **אוניברסליות**

רצון לחוות הנאה או סיפוק חושי, התרגשות ואתגרים שאיפה לאוטונומיה חשיבתית והתנהגותית

נהנתנות

הרפתקנות

הכוונה עצמית

היצמדות למוכר והימנעות מכל דבר שונה או חדש רצון לציית לנורמות ולציפיות חברתיות שאיפה להשגת ביטחון ויציבות

ביטחון

קונפורמיות

מסורת

הישגיות

כוח

שאיפה לזכות במעמד חברתי וביוקרה חברתית שאפתנות ורצון להצטיין, לזכות בהכרה ולהצליח

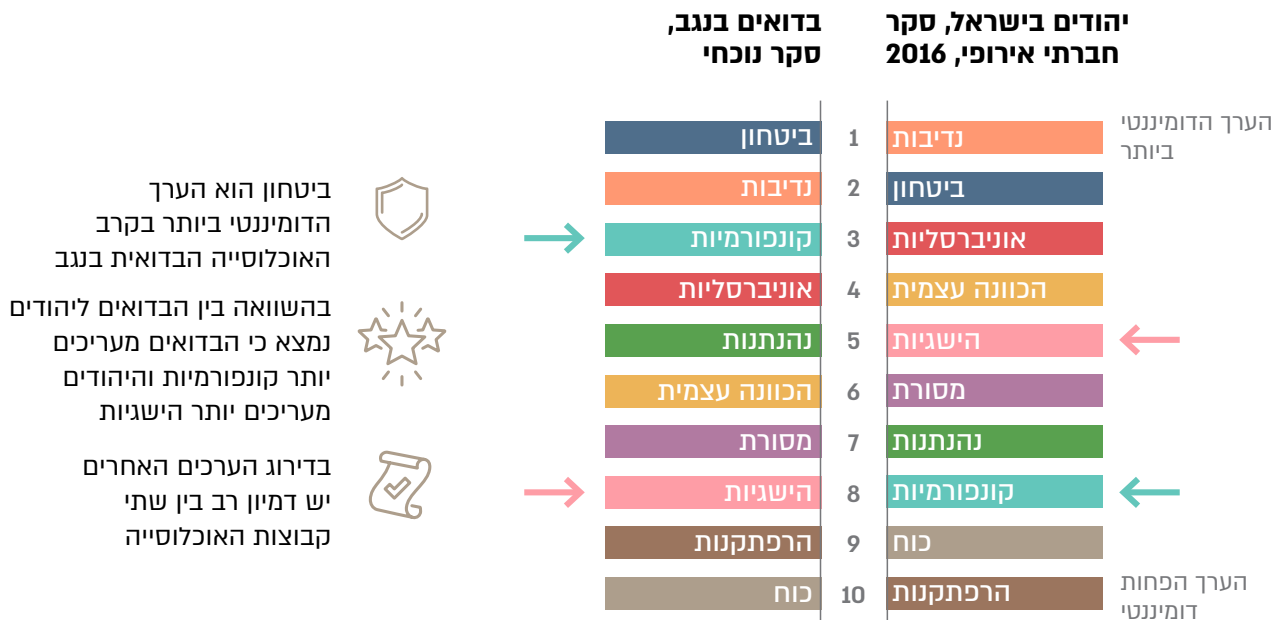
¹ Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, pp. 1-65. Academic Press.

שאלון הערכים של שוורץ: דוגמאות לפריטים

ערך-על	ערך	דוגמה לפריט
שימור	ביטחון 	חשוב לו לחיות בסביבה בטוחה. הוא נמנע מכל דבר שיכול להיות מסוכן לביטחון שלו
	קונפורמיות 	חשוב לו תמיד להתנהג בהתאם. הוא רוצה להימנע לעשות דברים שאחרים יגידו שהם שגויים
	מסורת 	חשובה לו אמונה דתית. הוא משתדל מאוד לעשות את מה שהדת דורשת
כתיחות לשינויים	הכוונה עצמית 	חשוב לו לקבל החלטות בעצמו בנוגע למה שהוא עושה. הוא אוהב להיות חופשי לתכנן ולבחור פעילויות עבור עצמו
	הרפתקנות 	הוא מחפש אחר הרפתקאות ואוהב לקחת סיכונים. הוא רוצה שיהיו לו חיים מרגשים
	נהנתנות 	הוא מחפש כל הזדמנות שיש לו כדי ליהנות. חשוב לו לעשות דברים שמעניקים לו הנאה
קידום האחר	נדיבות 	חשוב לו מאוד לעזור לאנשים סביבו. הוא רוצה לדאוג לאנשים אחרים
	אוניברסליות 	הוא חושב שזה חשוב שכל אדם בעולם יקבל יחס שוויוני. הוא רוצה צדק לכולם, אפילו לאנשים שהוא לא מכיר
קידום העצמי	כוח 	חשוב לו להיות אחראי ולומר לאחרים מה לעשות. הוא רוצה שאנשים יעשו מה שהוא אומר
	הישגיות 	חשוב לו מאוד להראות את היכולות שלו. הוא רוצה שאנשים יעריצו את מה שהוא עושה

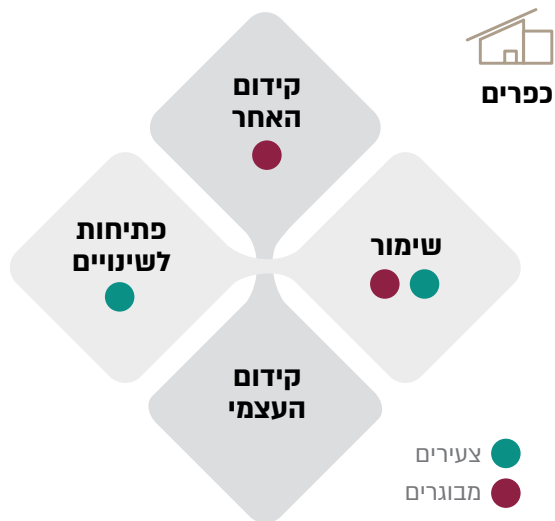
סולם הערכים של האוכלוסייה הבדואית בנגב ושל האוכלוסייה היהודית

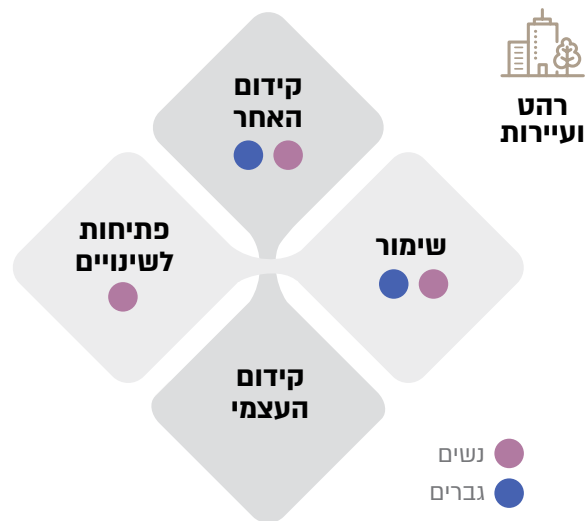
הסקר החברתי האירופאי (ESS) הועבר בישראל שש פעמים, בפעם האחרונה בשנת 2016

הבדלים בערכי-העל של קבוצות באוכלוסייה הבדואית

עשרת הערכים במודל של שוורץ מתקבצים לארבעה ערכי-על ויוצרים שני ממדים קוטביים: **שימור** (קונפורמיות, מסורת וביטחון) לעומת **פתיחות לשינויים** (נהנתנות, הכוונה עצמית, הרפתקנות); **קידום האחר** (אוניברסליות, נדיבות) לעומת **קידום העצמי** (הישגיות, כוח).

בכפרים הערך 'שימור' דומיננטי אצל מבוגרים ואצל צעירים; אצל הצעירים דומיננטי גם הערך 'פתיחות לשינויים'; אצל מבוגרים דומיננטי גם הערך 'קידום האחר'

ברהט ובעיירות הערכים 'שימור' ו'קידום האחר' דומיננטיים אצל גברים ואצל נשים; אצל הנשים דומיננטי גם הערך 'פתיחות לשינויים'

הבדלים אלו מעידים על חברה במעבר ועשויים לייצר קונפליקט בין-דורי ולהעיד על שינויים במעמד הנשים ובשאיפותיהן

החוסן הקהילתי של האוכלוסייה הבדואית בנגב ושל קבוצות בתוכה

נעשה שימוש בכלי לאמידת חוסן קהילתי (CCRAM), שלו חמישה רכיבים: קשר למקום המגורים | תחושת קהילתיות | אמון חברתי | מוכנות לשעת חירום | אמון במנהיגות

בכפרים הבלתי מוסדרים
נמצאו הרמות הנמוכות
ביותר של מוכנות
לשעת חירום

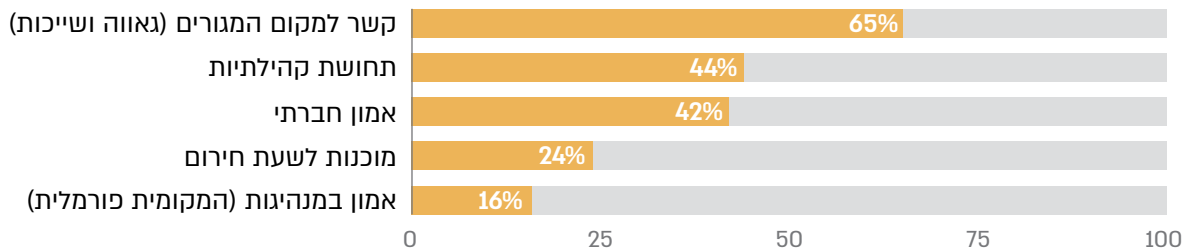
נשים ברהט ובעיירות דיווחו
על הרמה הנמוכה ביותר של
אמון חברתי מבין המשיבים,
ונשים בכפרים דיווחו על הרמה
הנמוכה ביותר של תחושת
קהילתיות מבין המשיבים

הבדואים בנגב
אינם סומכים על
הרשות המקומית,
בפרט גברים בכפרים

הבדואים בנגב גאים
ומרגישים שייכות
למקום מגוריהם,
בפרט גברים בני 35-64
ברהט ובעיירות

האחוזים משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם פריטי הרכיבים במדד במידה רבה או רבה מאוד

מיפוי של קבוצות באוכלוסייה הבדואית באמצעות 'פרופילים' לפי מגדר, קבוצת גיל וסוג יישוב

הליך המיפוי

- במסגרת המחקר בוצע מיפוי של שמונה 'פרופילים' (קבוצות) באוכלוסייה הבדואית לפי מאפייני המשתתפים בסקר: מגדר, קבוצת גיל וסוג יישוב
  - **ברהט ובעירות:** גברים צעירים, גברים מבוגרים, נשים צעירות ונשים מבוגרות
  - **בכפרים** (המוסדרים והבלתי מוסדרים): גברים צעירים, גברים מבוגרים, נשים צעירות ונשים מבוגרות
- בכל אחד מן הפרופילים מתוארים **האתגרים והכוחות** של הקבוצה, כפי שעלו במחקר, כדי לענות על השאלות האלה:
  1. מהם מדדי החוסן הקהילתי[^] הנמוכים ביותר של הקבוצה? ומהם מדדי החוסן הקהילתי הגבוהים ביותר שלה?
  2. מהם הערכים^{^^} הדומיננטיים ביותר (ערכים מוטיבציוניים וערכי-על) של קבוצה?
  3. מהן הבעיות החשובות ביותר שעמן מתמודדת האוכלוסייה הבדואית כיום, בעיני הקבוצה?
- לצורך המיפוי נעשה שימוש בניתוחי סטטיסטיקה תיאורית (ממוצעים ושכיחויות של כל מדד בכל אחד מן הפרופילים)

[^] על פי מודל (CCRAM 10) Conjoint Community Resiliency Assessment Measure

^{^^} על פי מודל הערכים של שוורץ (PVQ 21) Portrait Values Questionnaire

פרופיל 1: גברים | 19-34 | רהט ועיירות (n=42)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:
תחושת קהילתיות
וקשר למקום המגורים

62%

יכולים לסמוך על אנשים
בשכונת מגוריהם

71%

מרגישים שייכים
למקום מגוריהם

הערכים
הדומיננטים

נדיבות

קונפורמיות

ביטחון

ערכי-על

שימור
קידום האחר

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:
אמון במנהיגות

10%

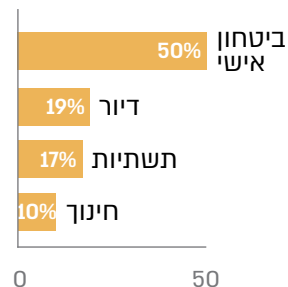
מאמינים למקבלי
ההחלטות ברשות

12%

סבורים שהרשות ביישוב
מתפקדת היטב

הבעיות
העיקריות

האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

פרופיל 2: נשים | 19-34 | רהט ועיירות (n=53)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:
קשר למקום המגורים

49%

גאות לומר
היכן הן גרות

53%

מרגישות שייכות
למקום מגוריהן

הערכים
הדומיננטים

נדיבות

נהנתנות

ביטחון

ערכי-על

שימור
פתיחות לשינויים
קידום האחר

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:
אמון חברתי
ואמון במנהיגות

25%

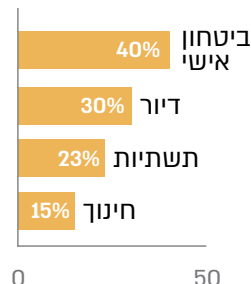
מדווחות על יחסי אמון
בין התושבים
במקום מגוריהן

15%

מאמינות למקבלי
ההחלטות ברשות

הבעיות
העיקריות

האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

פרופיל 3: גברים | 64-35 | רהט ועיירות (n=53)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:[^]
קשר למקום המגורים

73%

גאים לומר
היכן הם גרים

71%

מרגישים שייכים
למקום מגוריהם

הערכים
הדומיננטים

אוניברסליות

נדיבות

ביטחון

ערכי-על

שימור
קידום האחר

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:[^]
אמון במנהיגות

20%

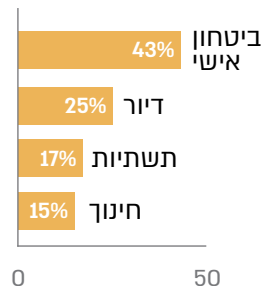
מאמינים למקבלי
ההחלטות ברשות

14%

סבורים שהרשות ביישוב
מתפקדת היטב

הבעיות
העיקריות

[^]האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

פרופיל 4: נשים | 35-64 | רהט ועיירות (n=24)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:
קשר למקום המגורים

70%

גאות לומר
היכן הן גרות

74%

מרגישות שייכות
למקום מגוריהן

הערכים
הדומיננטים

הכוונה
עצמית

נדיבות

ביטחון

ערכי-על

שימור
קידום האחר
פתיחות לשינויים

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:
אמון במנהיגות

26%

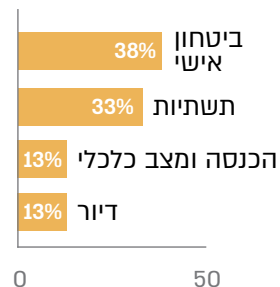
סבורות שהרשות ביישוב
מתפקדת היטב

22%

מאמינות למקבלי
ההחלטות ברשות

הבעיות
העיקריות

האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

פרופיל 5: גברים | 19-34 | כפרים (n=20)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:
קשר למקום המגורים

60%

גאים לומר
היכן הם גרים

80%

מרגישים שייכים
למקום מגוריהם

הערכים
הדומיננטים

נהנתנות

קונפורמיות

ביטחון

ערכי-על

שימור
פתיחות לשינויים

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:
אמון במנהיגות

10%

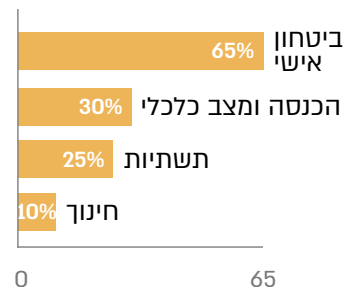
מאמינים למקבלי
ההחלטות ברשות

15%

סבורים שהרשות ביישוב
מתפקדת היטב

הבעיות
העיקריות

האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

פרופיל 6: נשים | 19-34 | כפרים (n=50)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:[^]
קשר למקום המגורים

46%

גאות לומר
היכן הן גרות

50%

מרגישות שייכות
למקום מגוריהן

הערכים
הדומיננטים

נהנתנות

הכוונה
עצמית

ביטחון

ערכי-על

שימור
פתיחות לשינויים

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:[^]
תחושת קהילתיות
ואמון במנהיגות

28%

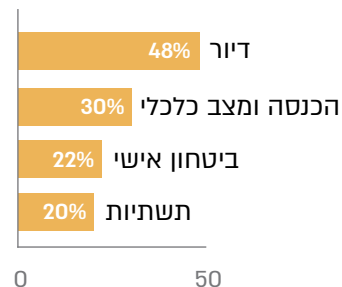
יכולות לסמוך על אנשים
בשכונת מגוריהן ומדווחות
על קיומה של עזרה הדדית

16%

מאמינות למקבלי
ההחלטות ברשות

הבעיות
העיקריות

[^]האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

פרופיל 7: גברים | 35-64 | כפרים (n=52)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:[^]
אמון חברתי
וקשר למקום המגורים

63%

מדווחים על יחסי אמון בין
התושבים במקום מגוריהם

71%

מרגישים שייכים
למקום מגוריהם

הערכים
הדומיננטים

קונפורמיות

נדיבות

ביטחון

ערכי-על

שימור
קידום האחר

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:[^]
אמון במנהיגות

6%

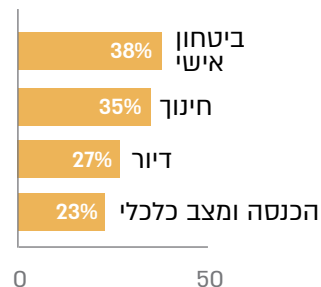
מאמינים למקבלי
ההחלטות ברשות

2%

סבורים שהרשות ביישוב
מתפקדת היטב

הבעיות
העיקריות

[^]האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

כרופיל 8: נשים | 64-35 | כפרים (n=37)

כוחות

רכיבי חוסן קהילתי
הגבוהים ביותר:[^]
אמון חברתי
וקשר למקום המגורים

49%

מדווחות על יחסי אמון בין
התושבים במקום מגוריהן

49%

מרגישות שייכות
למקום מגוריהן

הערכים
הדומיננטים

קונפורמיות

נדיבות

ביטחון

ערכי-על

שימור
קידום האחר

אתגרים

רכיבי חוסן קהילתי
הנמוכים ביותר:[^]
אמון במנהיגות

14%

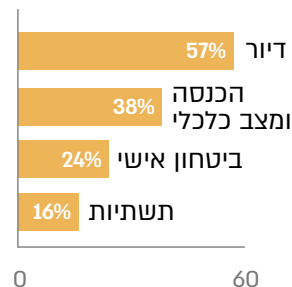
סבורות שהרשות ביישוב
מתפקדת היטב

11%

מאמינות למקבלי
ההחלטות ברשות

הבעיות
העיקריות

[^]האחוזים במדדי החוסן משקפים את שיעור המשיבים שהסכימו עם הפריט במידה רבה או רבה מאוד

המלצות

1.

לפעול להתאמה של שירותים ותוכניות לערכים, לצרכים ולסדרי העדיפויות של הבדואים בנגב. התייחסות לצרכים ייחודיים, כגון הצורך בביטחון אישי, עשויה לסייע בביסוס קשרי אמון ושיתוף פעולה עם הממשלה.

2.

להתבסס על הכוחות של האוכלוסייה לצורך השגת מטרות משותפות. תחושת השייכות הגבוהה של הבדואים בנגב למקום המגורים היא מקור חוסן שאפשר למנף לכדי פיתוח יוזמות ותוכניות לטיפול היישובים וסביבת המגורים. נוסף על כך, ערכי השימור וקידום האחר הם משאב נוסף של חוסן קהילתי שיכול לסייע לשימור התרבות ולקידום חברתי-כלכלי של המשפחה והקהילה הקרובה. זאת באמצעות חיזוק עסקים משפחתיים מקומיים, הקמת עסקים חברתיים, פיתוח מוצרי תרבות ואומנות אותנטיים, הקמת עסקים ביתיים לנשים, חיזוק התיירות, מכירת מזון מקומי ועוד.

3.

לפעול להטמעת מנגנונים לחיזוק הקשרים והאמון בין האוכלוסייה ובין הממשלה והמנהיגות המקומית הפורמלית. הממצאים מעידים על חוסר אמון ניכר במנהיגות הפורמלית ברשות המקומית ובמדינה. מומלץ לאמץ את הפרקטיקות המיטביות לחיזוק האמון, כפי שעלו בסקירת ספרות שבוצעה במסגרת המחקר, ובהן:

- פיתוח ותקצוב מנגנונים קבועים לשיתוף הציבור בקביעת מדיניות ובקבלת החלטות הנוגעות ומשפיעות על חייהם
- הגברת מעורבות האוכלוסייה בכל שלבי פיתוח התוכניות והמענים עבודה: הגדרת הצרכים, התכנון, הפיתוח, היישום, הבקרה וההערכה

4.

להמשיך לפעול למיפוי מעמיק ומקיף יותר של קבוצות באוכלוסייה לצורך התאמה תרבותית של השירותים לצורכיהן ולמאפייניהן. הפרופילים מסייעים להבנה טובה יותר של האתגרים והכוחות של קבוצות שונות באוכלוסייה. בהתבסס על ניתוח הפרופילים במחקר מומלץ לפתח תוכניות לחיזוק האמון במנהיגות המקומית בקרב גברים צעירים בכפרים, לחיזוק האמון החברתי בקרב נשים ברהט ובעיירות ולחיזוק תחושת הקהילתיות בקרב נשים בכפרים; לכלול רכיבים של שימור תרבות בתוכניות המכוונות לגברים או למבוגרים; ולתת מענה בתוכניות לצורך של צעירים וצעירות בכפרים בשינויים ובקידום עצמי.

למידע נוסף על תוכנית החומש
ומחקרי מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
היכנסו לאתר המכון

